

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius
Darius Baronas

1

VILNIUS 2008

UDK 930.2(093)
Is81

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kylio universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Redkolegijos adresas:

Lietuvos istorijos institutas,
Kražių 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p. dubonis@istorija.lt

TURINYS

Pratarmė	7
----------------	---

Straipsniai ir studijos

Artūras Dubonis

Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu	11
Twelve Years of Traidenis' Rule (About the Data on Lithuania in the Halych-Volhynian Chronicle). <i>Summary</i>	24

Darius Baronas

Pilėnai ir Margiris: faktai ir fikcijos	27
Pilėnai Castle and Duke Margiris in 1336: Facts and Fiction. <i>Summary</i>	64

Stephen C. Rowell

Ne visai primintinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūšį ties Vorsklos upe?	67
An Almost Forgotten Conflict: What do the Sources Reveal of the Battle of Vorskla, 1399? <i>Summary</i>	89

Rimvydas Petrauskas

Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	91
The Knights in the Grand Duchy of Lithuania Between the Late Fourteenth and Early Sixteenth Centuries. <i>Summary</i>	112

Eugenijus Saviščevas

Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą	115
Ordering Chaos: An Attempt to Research Anew the Cartulary (księga danin) of Grand Duke Casimir of Lithuania. <i>Summary</i>	173

Laimontas Karalius

Lietuvos Metrikos <i>knygų</i> vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos)	175
The Role of the Books of the Lithuanian Metrica in the Chancery of Grand Duke Alexander (1492–1506) (Relevance of the Issue and Research Prospects) <i>Summary</i>	215

<i>Raimonda Ragauskienė</i> Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.	219
Possibilities of Forgery of Gentry Documents in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth Century. <i>Summary</i>	248
<i>Jonas Drungilas</i> Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab.–XVII a. pr.)	251
Register of Jonas Gruževskis' Archive (Late-Sixteenth – Early-Seventeenth Centuries). <i>Summary</i>	265
<i>Stanislovas Pamerneckis</i> Lietuvos dvarų ūkinė dokumentacija: pajamų-išlaidų knygos XIX a. pirmojoje pusėje (Adutiškio dvaro archyvo pagrindu)	267
Economic Documentation of Lithuanian Estates: Early Nineteenth-Century Ledgers as Exemplified by the Holdings of the Archive of Adutiškis Estate. <i>Summary</i>	297
<i>Diskusija</i>	
<i>Algirdas Baliulis</i> . Lietuvos istorijos šaltinių, rašytų kirilica, kai kurios skelbimo problemos	299
Some Problems of the Publication of Lithuanian Historical Sources in the Cyrillic Script. <i>Summary</i>	314
<i>Šaltinio publikacija</i>	
Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. liepos 4 d. informacinis procesas (<i>parengė Darius Antanavičius</i>)	315
Processus Informativus of 4 July 1575 on Coadjutor Bishop Jurgis Radvilas of Vilnius (Edited by Darius Antanavičius). <i>Summary</i>	344
<i>Recenzijos, Anotacijos</i>	
<i>О. Купчинський. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть / Дослідження. Тексти. Львів, 2004, pp. 1282, [4]. 500 egz., 42 il. ISBN 966-7155-85-4 – (Artūras Dubonis) .....</i>	345
<i>Mindaugas Paknys. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, 318 p. ISBN 9955-624-71-X – (Darius Baronas) .....</i>	346
Apie autorius	349
Autoriams	351
Guide for Authors	355

NE VISAI PRIMINTINOS KAUTYNĖS: KĄ BYLOJA ŠALTINIAI APIE 1399 M. MŪŠĮ TIES VORSKLOS UPE?

S. C. Rowell

Sakoma, kad istoriją rašo nugalėtojai. Prie šio banalaus istoriosofinio teiginio galima pridurti, kad praeitį taip pat tyčia gali slėpti pralaimėjęs. Čia turimos omenyje žinios apie 1399 m. rugpjūčio mėn. Vytauto ir jo tarptautinės kariuomenės patirtą išpūdingą sutriuškinimą kautynėse su Timūro totoriais prie Vorsklos upės¹. Išlikę šaltiniai tokie pat margi kaip ir tarptautinė Vytauto kariuomenė, bet jų margumas tarsi maskuoja duomenų stoką. Požiūrių gausybė nereiškia faktų pertekliaus. Šiame straipsnyje apžvelgsime, kokių žinių pateikė lenkų, Vokiečių ordino, rusų ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šaltiniai apie šią visais požiūriais lemtingą kovą.

Lenkų šaltiniai. Du pagrindiniai šį mūšį minintys lenkų šaltiniai – Šventojo kryžiaus vienuolyno vardu pavadintas metraštis ir Jono Dlugošo kronikos dešimtoji knyga². Abu tekstai, radęsi iš liudijimų, kuriuos pateikia mūšio dalyvių pažįstami, atrodo gana priešaringi. Ko gero, ir metraštis, ir kronika sietini su Jogailaičių dvaru.

Nors Šventojo Kryžiaus vienuolyno vardas istoriografijoje seniai susietas su vienu svarbiausių XIV–XV a. lenkų istorinių kūrinių, mokslininkai iki šiol ginčijasi, ar jis kilo iš Krokuvos katedros *collegium mansionariorum*, ar iš Karaliaus Jogailos kanceliarijos. Maria Blaziak pabrėžtinai teigia, kad karaliaus sekretorius Mikalojus Traba jį

¹ Šia tema yra gausu literatūros. Iš tiesų verta paminėti: M. Żdan, „Stosunki litewsko-tatarskie za czasów Witolda“, *Ateneum wileński*, t. 7, 1930, p. 529–601; Ф. М. Шабурьдо, *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского*, Киев, 1975, p. 148–150; И. Б. Греков, *Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV–XV вв.)*, Москва, 1975, p. 228–232; Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma, 1978 (naujas leidimas: Vilnius, 1991), p. 316–319; V. Dedinas, „Vytauto vidaus ir užsienio politika ligi Žalgirio mūšio“, *Vytautas Didysis 1350–1430*, sudarė P. Šležas, Kaunas, 1930 (naujas leidimas: Vilnius 1988), p. 59–63.

² *Rocznik świętokrzyski* [toliau – RSK], parengė A. Rutkowska-Plachińska, *Monumenta Poloniae Historica* [toliau – MPH], n.s. t. 12, Kraków, 1996, p. 73–74; J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus 1370–1405*, sudarė D. Turkowska, Varsaviae 1985, p. 226–229. Yra ir dar vienas metraštis, kuriame minimas šis mūšis: *Rocznik miechowski*, MPH, t. 2, sudarė A. Bielowski, Lwów, 1889, p. 889.

kompiliavo iš XIV a. paskutiniuoju dešimtmečiu karališkame dvare atsidūrusio Didžiosios Lenkijos kronikos teksto³. Prie 1399 m. įrašyti duomenys apie karalienės Jadvygos ir jos naujagimės dukters Elžbietos Bonifacijos mirtį bei kautynes ties Vorsklos upe. Šį įrašą patogumo dėlei čia pateiksime visą:

Item anno eodem dux Wytholdus Lythwanorum in crastino Assumpcionis sancte Marie cum exercitu suo ac nobilium baronum de Polonia cum Thartaris bellum ac conflictum magnum inter se fecerunt. In quo corruerunt seu interfecti sunt Spithko palatinus Cracoviensis, Warszius de Mychowo. Johannes dictus Glowacz. Socha palatinus Plocensis. Wylik palatinus Warssoviensis ac quamplures christiani.⁴

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad įvykiai aprašomi iš eilės (Jadvyga mirusi iki mūšio) ir kad pateikiama kita, negu kituose tekstuose nurodoma, kautynių data, būtent rugpjūčio 16 d. Lenkų dalyvavimas Vytauto žygyje nenuneigiamas. 1399 m. spalio mėn. Vokiečių ordino didysis magistras pranešė Vienos komturui apie kovoje žuvusius lenkus: *Her vaste vil seyner besten luete, des wir horen sagen, vorloren hat im strite, den Wytowten die tatarn in korcz leider abgesehen haben.*⁵

Metraštininko įvardinti karių vadai buvo iš įvairių Lenkijos sričių: iš Mažosios Lenkijos ir Rusios – Spitka iš Melštino, Krokuvos vaivada ir Podolės vietininkas⁶, Varšius iš Michovo [Warsz z Michowa] (iš Sandomiežo); iš Mazovijos – Jonas Glovačius [Jan Głowacz] (netoli Varšuvos)⁷, Abraomas Socha [Abraham Socha], Plocko vaivada ir Jonas Pilikas [Jan Pilik], Čersko vaivada. 1384 m. Spitka iš Melštino rėmė Jadvygą šiai kandidatuojuant į lenkų karalienės, o 1385 m. pritarė Jogailos atvykimui į Lenkiją. Jo sesuo Jadwiga Pilecka buvo naujojo karaliaus kūma. 1395 m. Spitka gavo iš Jogailos Vakarų Podolę kaip feodą ir valdė šią žemę tomis pačiomis teisėmis kaip Lietuvos ir Rusios kunigaikštis. Jonas Glovačius, turėjęs Naļečo herbą (kaip ir Abraomas Socha), nežuvo mūšyje. Jis pakliuvo į totorių nelaisvę, o grįžęs namo sukūrė šeimą. Kaip ir Abraomas, jis buvo Mazovijos kunigaikščio Siemovito IV, Jogailos svainio, šalininkas. Jonas Pilikas – Čersko, vėliau Varšuvos vaivada buvo Spitzkos klientas. Visi metraštyje paminėti ponai buvo arba ištikimi Jogailos dinastijos tarnai, arba ištikimų aukštų pareigūnų giminaičiai. Maria Blaziak daro išvadą, kad dėl šių priežasčių pats metraštininkas buvo sukurtas dvaro aplinkoje⁸.

³ M. Blaziak, „Uwagi o rycerstwie w Roczniku Świętokrzyskim nowym“, *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 7, red. S. K. Kuczyński, Warszawa, 1996, p. 201–210; M. Blaziak, „Rocznik świętokrzyski nowy – rocznikiem mansjonarskim czy andegawensko-jagiellońskim?“, *Studia Źródłoznawcze*, t. 37, Warszawa, 2000, p. 49–63.

⁴ RSK, p. 73–74; plg Sochaczkesio nuorašą, ten pat, p. 116.

⁵ *Codex diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur älteren Geschichte Preußens* [toliau – CDP], t. 6, sudarė J. Voigt, Königsberg, 1861 (naujas leidimas: Osnabrück, 1965), p. 91.

⁶ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego w XIV–XV w.*, Warszawa, 1971.

⁷ J. Piętka, *Mazowiecka elita feudalna późnego Średniowiecza*, Warszawa, 1975, p. 100.

⁸ M. Blaziak, „Uwagi o rycerstwie“, p. 209–210.

Mums čia svarbiau tai, kad šie vyrai buvo artimi Jogailai, o pats Spitka, kaip Vakarų Podolės vietininkas, palaikė gerus ryšius ir su Vytautu. Žinoma, jog 1398 m. prieš lapkričio 14 d. Spitka apsilankė Vilniuje, kur Vilniaus vyskupui Andriui perdavė Jogailos ir Jadvygos dovanotą vertingą knygą⁹. Tokių akivaizdžių dalykų nereikėtų nurodyti, jeigu istoriografijoje nevyrautų Jono Dlugošo teiginiai, neva lenkai nedalyvavę arba mažai dalyvavę nelemtame Vytauto žygyje. M. Blaziak pateikia įdomią tezę, kad šie ponai – tai 1331 m. kautynėse prie Plovčų Lenkijos karalystę gynusių didvyrių palikuonys¹⁰.

Dėl datavimo – neaišku: ar tai paprasta klaida, ar iš mūšio lauko pabėgusių ponų grįžimo data. Dlugošas taip pat šiuo atveju pateikia gana neaiškių ir prieštaringų duomenų.

Jonas Dlugošas deramai vertinamas kaip didžiausias lenkų viduramžių istorikas, vos ne oficialusis Jogailaičių dvaro istoriografas. Taip pat jis gerai žinomas kaip tendencingas rašytojas, pateikiantis savitą daugeliu šaltinių paremtą praeities viziją, kuri gali klaidinti skaitytojus¹¹. Jis nebuvo melagis, nors galėjo ir tyčia praleisti jo įsitikinimų neatitinkančių dalykų arba perteikti savo turimą medžiagą taip, kad sugalvota interpretacija labiau užgožtų tikėtiną realybę.

Dlugošas mums pateikia prieštaringą Vorsklos kautynių aprašymą. Savo tekstu jis bando paveikti skaitytojų nuomonę: Vytautas neva norėjęs puikuotis savo galiomis kare su totoriais, o lenkai, kuriems šventoji karalienė pranašaudama uždraudė kautis, jame beveik nedalyvavo. Tačiau galiausiai tragiškojo žygio didvyriu tampa ne Lietuvos valdovas, bet aukštas Lenkijos karalystės pareigūnas, Krokuvos vaivada Spitka iš Melštino¹².

Nežinoma, kada tiksliai Dlugošas aprašė 1399 metus. Įvykiai iki 1406 m. buvo aprašomi 1459–1463 m., nors savo pirmąjį variantą Dlugošas pataisė dar vėliau, kaip matyti iš rankraščio pakraštyje jo ranka įrašytų papildomų žodžių, sakinių arba ištisų skyrelių. Naujasis Turkowskos grupės parengtas *Annales* leidimas puikiai

⁹ O. Halecki, *Dzieje Unii jagiellońskiej*, t. 1: *W wiekach średnich*, Kraków, 1919, p. 156 (nuoroda nr. 3). Tiksliai apsilankymo data nežinoma; data *ante quem*, Andriaus mirties diena, 1398 11 14. Apie Spitkos valdymą Podolėje žr. J. Kurtyka, „Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1. połowie XV wieku“, *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 1, sudarė F. Kiryk, Kraków, 2000, p. 31.

¹⁰ Žr. nuorodą nr. 8.

¹¹ Dėl Dlugošo tendencingumo žr. J. Dąbrowski, *Dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1964, p. 237–238.

¹² Stebina tai, jog Dlugošas šioje vietoje rašo, kad Jogaila pripažino Vytautą Lietuvos valdovu iki gyvos galvos, nors tai įvyko tik 1401 m. Vorsklos nelaimė susieta mūsų pasąmonėje su atskiru LDK valdymu – *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385–1444*, t. 1 [toliau – *Rozbiór krytyczny*], red. J. Dąbrowski, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961, p. 53.

rodo, kaip buvo sukurtas Dluogošo tekstas per keliasdešimt metų¹³. Dėl Vorsklos Dluogošo šaltiniai neaiškūs. Galbūt jis naudojo *Rocznik świętokrzyski* arba bendrą šaltinį, nes abiejuose metraščiuose yra ta pati klaida dėl Glovačiaus lemties. Pastarasis nežuvo prie Vorsklos. Dąbrowskis spėlioja, kad kai kurios Dluogošo pateikiamos žinios perimtos iš niekam nežinomos Jadvygos kanonizavimo bylos, nors nėra reikalo daryti prielaidos buvus tokį tekstą. Labai tikėtina, kad Dluogošas rėmėsi Spitkos iš Melštino šeimos rašytine arba žodine tradicija. Melštiniečiai žinomi kaip istorijos mecenatai ir Dluogošo rėmėjai. Dluogošas nori ištrinti lenkų pėdsakus iš nesėkmingos kovos ir tuo pat metu garbina kovoje dalyvavusius lenkų didvyrius – Spitką ir jo šeimos narius.

Pasak Dluogošo, Vytautas puikavosi prieš katalikų ir barbarų pasaulius: *celebritatem sue fame et nominis apud catholicos et barbaros principes [...] quesiturus*¹⁴. Lenkai būtų dalyvavę žygyje, bet Jadvyga jiems uždraudė: Vytautas esąs blogas.

Logiška teigti, kad pagrindinė Vytauto kariuomenė iš Vilniaus išvyko po Sekminių (gegužės 18 d.), kaip teigia vokiečių šaltiniai, nes, pasak Dluogošo, LDK valdovas praleido visą birželio mėnesį Kijeve¹⁵. Jo kariuomenėje buvo lenkų (paminėti pirmi, kad ir kaip būtų keista), vokiečių, lietuvių ir rusų.

Nam et Spithko de Melsthin pallatinus Cracowiensis cum insigni terre Podolie exercitu, Sandivogius de Ostrorog, Dobrogostius de Schamotuli, Iohannes Glowacz de Łąsenicze Maszowie palatinus, Hannusz de Dambrowa *cum pulcerimma militia ex Polonis advenerant*.¹⁶

Kronikos apysaką sudarė ne mažiau kaip du atskiri teksto sluoksniai, iš kurių vienas byloja lenkų dalyvavimą nelemtingame žygyje, tuo pat metu neigiamas garsenis lenkų pritarimas neatsargiems Vytauto veiksams, o kitas (į pagrindinį tekstą iš pakraščio įterpta dalis) pasakoja apie Spitkos iš Melštino didvyriškumą. Epizoduose apie Spitką, kaip 1958 m. pažymėjo W. Madyda, yra pora citatų iš Livijaus *Ab urbe condita* XXI, XXII knygų (kautynių prie Kanų aprašymas). Livijaus intarpai yra stilistinė priemonė *latinitati* pagerinti, o ne bukas studentiškas nusirašymas nuo antikos vadovėlio, kuris galėtų lemti duomenų autentiškumą arba mūsų samprotavimus

¹³ P. Dymmel, „Uwagi nad historią tekstu w autografie Annales Jana Długosza“, *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Prof. Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, sudarė A. Radziminski ir kt., Toruń, 1997, p. 468; W. Semkowicz-Zarembina, „Autograf Długosza i jego warsztat w nowej edycji ‘Annales’“, *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, d. 1, sudarė S. Gawęda, (*Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 561, *Prace historyczne*, sąs. 65), Kraków, 1980, p. 269–278.

¹⁴ Długosz, *Annales liber decimus*, p. 226; plg. rusų metraštininkų pateiktus Vytauto motyvacijos vertinimus.

¹⁵ Długosz, *Annales liber decimus*, p. 226; plg. Detmars Fortsetzung, *Scriptores Rerum Prussicarum* [toliau – *SRP*], t. 3, sudarė T. Hirsch ir kt., Leipzig 1886, p. 229: „na der tit by pinxsten“.

¹⁶ Długosz, *Annales liber decimus*, p. 226.

apie Dlugošui prieinamus, bet jau prarastus šaltinius. Atrodo, kad Spitkoniana yra paimta iš atskiro kūrinio apie Melštinietį; Dlugošo rankraštyje jie įterpti į pakraštį bei į tuščią lapą, atskirai nuo teksto, skirto bendrajam aprašymui bei Vytauto juodinimui. Aprašydamas 1386 m. įvykius, Dlugošas taip pat būtent rankraščio pakraštys pateikia įdomių žinių apie Spitzkos santykius su Jogaila (žr. toliau). Gal šios žinios paimtos iš šeimos tradicijos ir rankraštyno (žinoma, kad 1461 m. Dlugošas visus metus gyveno Melštino pilyje)¹⁷. Melštino šeima buvo garsi tuo, kad domėjosi literatūra ir turėjo savo biblioteką, kurioje buvo saugomi įvairaus pobūdžio rankraščiai riteriškumo bei istorijos temomis: Trojos istorija, Aleksandro Didžiojo gyvenimas. Kaip Dlugošo mecenatai bei šeimos istorijos puoselėtojai, Melštinai rėmė istorikus¹⁸. Galima manyti, kad žinių apie Spitzkos riteriškumą Dlugošas sėmėsi iš pačios šeimos narių arba iš jų užsakytos literatūros. Dlugošas jam suteikia riterių romanų – antikos istorijos bei viduramžių romanų – herojaus vertą vaidmenį. Spitzka neva supranta, kad viskas gali baigtis blogai. Jis (o ne Vytautas) siūlo derėtis su totoriais; jis nori išvengti nekaltųjų kraujo praliejimo; jis delsia stoti į karą, kaip romėnai Fabijus Kunktatorius arba Varonas. Tačiau blogas lenkų riteris, būsimas pabėgėlis iš kautynių Povilas Ščukovskis [Pawel Szczukowski] provokuoja jį dalyvauti mūšyje. Perteikdamas jų pokalbį, Dlugošas naudoja garsiąsias citatas iš Livijaus Romos istorijos¹⁹. Pažymėtina, kad visos Livijaus citatos įrašomos ne į pagrindinį tekstą, bet į Spitzkai skirtas marginalijas. Vaizduojant

¹⁷ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae, liber duodecimus 1445–1461*, parengė D. Turkowska, Cracoviae, 2003, p. 365. J. Wiesolowski, *Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV wieku*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1967, p. 141, 162–163; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo*, p. 203, 228–229. Pastarasis autorius teigia, kad Dlugošas naudojėsiis žodiniais, nerašytiniais šaltiniais.

¹⁸ Wiesolowski, *Kolekcje*, p. 141, 162–163. Wiersz na Spitzka z Melsztyna, Rodowód Jana z Melsztyna, Relacja o hołdzie woloskim, Rodowód królów polskich. Šie veikalai sudaro Wrocławo Ossolineum rankraščių 2084 II.

¹⁹ Apie tai pirmas rašė W. Madyda, „Wzory klasyczne w ‘Historia Polski’ Długosza“, *Eos*, t. 49, sąs. nr. 2, 1957–1958, p. 127–201, ypač p. 183–184. Dvi trumpos citatos iš *Ab urbe condita*, XXII, 44: „si quid prociectis ac proditis ad inconsultam atque improvidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpa exsortem, omnis eventus participem fore diceret; rideret, ut quibus lingua prompta ac temeraria, aequae in pugna vigerent manus“ (ties Kanais Varonas siūlo nepradėti lemtingos kovos, kad galėtų išeiti sausas iš vandens, be kaltės dėl kariuomenės žūties). Plg. Długosz, *Annales liber decimus* p. 227: „se omnis ulpe, omnis sanguinis fundendi, omnis infelicis pugne, postquam monuiste nec impetrasset, quid in rem sacius foret, testabatur exortem; viderent ut eque manus in certamine, iuxta ac linguam in iurgando, promptas ac pugnaces ostenderent“. Povilas Ščukovskis, „qui ferox rapidusque, lingua immodicus“, minimas Długosz, *Annales liber decimus*, p. 227, plg. *Ab urbe condita*, XXII, 12: „ferox rapidusque in consiliis ac lingua immodicus“. Aišku, kad čia Dlugošas naudoja citatas kaip gero lotynų kalbos stiliaus pavyzdį, bet ne kaip tiesioginę aliuziją į Romos istoriją. Žr. taip pat M. Plezia, „Pisarstwo Jana Długosza“, *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, d. 2, sudarė S. Gawęda (*Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, nr. 702, *Prace historyczne*, sąs. 76), Kraków, 1983, p. 26–27.

santyki su Ščukovskiu, kuriama riteriškai literatūrai būdinga scena. Blogasis tyčia provokuoja atkaklų didvyrių kalbomis apie norą grįžti pas gražiąją žmoną bei asmeninius turtus. Spitka deramai reaguoja paimdamas savo ginklus ir atsakydamas, kad jis pats žūsiąs garbingai, o Ščukovskis gėdingai pabėgs iš kovos. Šiame skyriuje Dluogošas parodo, kaip turtinė paskata lėmė kitų pabėgėlių veiksmus. Iš esmės Spitka yra tikras romano (bei šios kronikos dalies) didvyris. Tokie vėlesni bendro aprašymo papildymai tarsi reabilituoja Vorsklos kautynių atminimą. Totorių generolas Ediga neva taip gerbiąs Spitką, kad jam pasiūlo nešioti ypatingą, į trojiečių galvos apdangalą panašią kepurę (*pileum*), idant jį pažinę kareiviai jo nebepultų. Aišku, kad toks bailio elgesys mūsų herojui Spitkai netinka. Jis miršta kaip šventas karys ieškodamas amžino būsimos laimės prizo (čia Dluogošas vartoja iš graikų kalbos kilusį teologinį žodį *bravium*) *ut militi et viro et Christiano congruebat*²⁰. Dluogošas nepateikia Vytauto kariaunai priklausiusių žuvusių rusų kunigaikščių sąrašo, bet, priešingai, pateikia Spitkos šeimos didvyrių (jo dvaro maršalo, taurininko, notaro, vieno išdininko) pavardes²¹. Vienas pabėgėlis, antrasis Spitkos išdininkas, yra paminėtas ne visai šlovingai: Jastrzębiecas pabėgo, kad išgytų turtų. Visos tokios detalės surašytos Dluogošo ranka rankraščio pakraštyje. Panašios papildomos informacijos apie Melštiną pateikiama taip pat pakraštyje prie ankstyvesnio, 1386 m. įvykių aprašymo (čia kalbama apie Jogailos džiaugsma, patirtą išvydus Spitką, ir apie riteriui vaivada karaliaus padovanotą brangakmeniais nusagstyta apavą)²².

Bendrojoje apysakos dalyje parodoma, kad Vytauto asmeniniai sargai buvo lenkai Sandivojus Ostrorogiškis ir Dobrogostas iš Šamotulų. Jie saugojo Vytauto gyvybę šiam bėgant iš pražūtingų kautynių ir neleido totoriams įgyti dar didesnės šlovės – paimti į nelaisvę didįjį kunigaikštį. Dluogošas negaili žodžių sakydamas, kad, jo many- mu, Spitkos mirtis yra šlovingesnė už Vytauto gyvenimą.

Dluogošas mini karo belaisvius Suczką iš Voišchino, Rafaelį Tarnovskį, Sandomiežo vaivados Jono sūnų; taip pat žuvusius karvedžius – šis jo sąrašas panašus į RSK duomenis. RSK sąrašą Dluogošas papildė prirašydamas Hannuszą iš Dambrovos, savo pamotės tėvą, Tomą Wyerzingą, Sandomiežo taurininko sūnų, ir Petrusą Miloslawskį. Švitrigaila, Ostrorogiškis ir Dobrogostas bėga kartu su Vytautu. Ostrorogiškis vėliau tapo Poznanės vaivada ir Didžiosios Lenkijos vietininku, o Dobrogostas iš Šamotulų taip pat padarė karjerą valdydamas Didžiąją Lenkiją ir tarnaudamas Jogailai. Čia svarbu buvo paminėti Švitrigailą (o ne Žygimantą, kuris irgi bėgo), nes 1400 m. šis perėmė Spitkos pareigas Podolėje. Idant viskas būtų ryškiai juoda, Dluogošas tiesiogiai lygina šiuos įvykius su nelaimingu 1396 m. imperatoriaus Zigmanto žygiu prieš turkus – su mūšiu prie Nikopolio. Prie 1395 m. įvykių įrašyto Nikopolio mūšio aprašymo antraštė nedviprasmiškai smerkia valdovo krikščionio puikybę:

²⁰ Długosz, *Annales liber decimus*, p. 228.

²¹ Ten pat, p. 229.

²² Ten pat, p. 151, 157.

Sigismundus rex Hungariae *ingeni exercitu Christianorum ex variis regnis collecto, dum ad invadendum terras Turcorum profiscitur et confisis viribus suis caesarem Turcorum Beyzath contemnit, ab eo facile et turpiter profligatur [...]*²³

Verta pažiūrėti iš arčiau į Dluogošo paminėtų lenkų kovotojų ryšius su Lietuvos bei Lenkijos valdovais ir didikais. Hannuszas iš Dambrovos – Jono Dluogošo pamotės tėvas, Jogailos kambarinis²⁴. Varšius iš Michovo – mažlenkis, jo senelis 1331 m. žuvo kovoje su Vokiečių ordinu prie Plovčų; Abraomas Socha, Plocko vaivada, artimai susijęs su Mazovijos kunigaikščiu Siemovitu IV, pasitarnavęs ir Jogailai, turėjęs Nalęczo herbą; to paties herbo Jonas Glovačius, Mazovijos (Čersko) vaivada, Jogailos sąjungininkas. Dluogošas, kaip ir RSK, mini jo žūtį prie Vorsklos, tačiau ši informacija klaidinga: išgyvenęs karą, jis dar turėjo ir palikuonių²⁵. Jonas Pilikas, Mazovijos vaivada, Mazovijos kunigaikščio Janušo dvaro maršalas bei pasiuntinys pas Jogailą, geras Spitkos pažįstamas. Vėliau rankraščio pakraštyje Dluogošas įrašė dar dviejų Vorsklos didvyrių vardus – sandomieziečio Tomo Wierzyngo ir Petro Miloslawskio, Radzimo pilininko Markšo sūnaus, tarnavusio Lietuvos kariuomenėje²⁶. Visi šie vyrai buvo iš Mazovijos arba Mažosios Lenkijos (Krokvos, Sandomiežo), visi buvo susiję su Jogaila ir Vytautu arba Mazovijos kunigaikščiais. Kaip iš Didžiosios Lenkijos kilusius riterius Dluogošas mini Šamotulskį ir Ostrorogskį (turėjusius tą patį Nalęczo herbą kaip ir mazoviečiai Socha ir Glovačas; RSK jų nemini). Totorių nelaisvėn paimti Suczka iš Voyschino ir Rafaelis Tarnowski susiejami asmeniškai su Spitka – Rafaelio tėvas Jonas, Krokvos vaivada (nuo 1401 m.), globojo Spitkos sūnus²⁷.

Juodasis apysakos veikėjas Povilas Ščukovskis – kitur neminimas grifo herbą turintis riteris – tikriausiai buvo iš Podolės: 1456 m. minimas Kazimiero Jogailaičio medžiotojas, Kamienieco pakambarinis Jonas Ščukovskis. Įdomu pažymėti, kad 1427 m. apšmeižus Jogailos žmoną, dvi karalienės Sofijos Alšėniškytės kambarinės Elžbieta ir Kotryna Ščukovskos buvo pasiūstos pas Vytautą; jo dvare jos ištekėjo ir ten apsigyveno²⁸.

²³ Ten pat, p. 209, 228. Nikopolio duomenys paimti iš Teodoro iš Nyemo veikalų *De scismate*. Apskritai apie tą mūšį žr. J. K. Hoensch, *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, München, 1996, p. 83–86.

²⁴ B. Czojdrak, „Powiązania genealogiczne Hanusza i Jana Mężyka z Dąbrowy herbu Wadwicz z Rogowskimi herbu Działosza i Długoszami herbu Wieniawa“, *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 10, 2004, p. 126.

²⁵ B. Czojdrak, „Powiązania“, p. 207. Czojdrak klysta rašydama, kad Dluogošas jį laiko totorių kaliniu.

²⁶ *Polski Słownik Biograficzny* [toliau – *PSB*], t. XXVI/2 (sąs. 109), 1981, p. 410.

²⁷ *PSB*, t. XX/3, sąs. 86, 1975, p. 415.

²⁸ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae liber undecimus, 1413–1430*, Warszawa, 2000, p. 227.

Dlugošo versija baigiasi tam tikrais įvykiais (pvz., joje neatsispindi neaiškumas po mūšio, kai Spitka dar buvo ilgai laikomas gyvas 1400 m.²⁹). Joje atsispindi neigiamas požiūris į šiuos įvykius (būtent į Vytauto vaidmenį) ir teigiamas lenkų dalyvių, ypač Spitzkos, vertinimas.

Vorskla tyčia minima 1399 m. įvykių aprašymo pradžioje, o ne chronologine tvarka. Šitaip pabrėžiama Jadvygos mirties ir išminties svarba. Dlugošas įrašo vienos 1399 m. gegužės mėn. paskelbtos popiežiaus Bonifaco IX bulės tekstą (dėl sutikimo tapti būsimo Jogailos ir Jadvygos vaiko kūmu), bet apie Jogailai tuo pat metu suteiktus kryžiaus žygio atlaidus tyčia nutyli. Dlugošas net nežinojo, kada tiksliai įvyko kautynės. Pradžioje jis kalba apie rugpjūčio 14 dieną, *quarta decima augusti*. Tai Jadvygos laiduotuvių data. Dlugošas neteisingai teigia Vytautą dalyvavus tose iškilmėse³⁰. Supratęs savo klaidą, istoriografas įrašė pakraštyje: *die feria videlicet tertia post festum beati Laurentii*, tai yra antradienis, rugpjūčio 12 d.³¹ Seniai pastebėta, kad šią dieną mini ir Bychovco kronikos, ir Nikono kronikos sudarytojai. Neaiški lieka šios žinios kilmė: ar Lietuvos metraščio tradicija paakino Dlugošą patikslinti datą (nors jis ir neišbraukė savo pirminio datavimo – 14 diena), ar atvirkiščiai. Ar galėtų būti, kad mums nežinomas šaltinis, kuriuo rėmėsi ir Dlugošas, ir lietuvis, minėjo tokią datą? Galbūt toks šaltinis susijęs su duomenimis apie Spitzką, ir juos Dlugošas taip pat užrašo savo rankraščio pakraštyje; lietuvis metraštininkas taip pat mini Spitzką tarp Vorskloje žuvusių kunigaikščių. Kiti – vokiečių ir rusų – metraščiai panašios datos nenurodo (žr. toliau).

Vokiečių ordino valstybėje sukurti šaltiniai. Iš Prūsijos išlikusi keturių susijusių naratyvinių šaltinių grupė praturtina Dlugošo tekstą duomenimis. Jį rašant, tikriausiai iš dalies naudotasi išgyvenusių Vokiečių ordino karių pateiktomis žiniomis. Jos perteikiamos per Ordino interesų prizmę. Torūnės pranciškono metraštis, Franciscani Thorunensis *Annales Prussici (941–1410)*, parašytas lotynų kalba. Detmaro iš Liubeko *Kronika* irgi susijusi su prūsų pranciškonais, parašyta vokiečių kalba, o jos tęsinyje kalbama ir apie 1399 m. įvykius; Pomezanijos vyskupijos Resinburgo oficiolo Jono iš Posilgės (Johann von Posilge) *Prūsijos žemės kronika (Chronik des Landes Preussen)* byloja apie 1360–1419 m. įvykius. Šio veikalo lotyniškas originalas neišliko, tačiau turime jo vertimą į vokiečių kalbą; ketvirtasis šaltinis labai susijęs su pastaruoju – čia jį vadinsime *Epitome annalium prussicorum cantabrigiensis* (Kembridžo prūsų metraštelis). Kaip ir galima laukti, šis šaltinių komplektas pateikia Ordino požiūrį į Vytauto veiksmus, o ne platesnį kovos aprašymą. Jis vertingai papildo lenkų pateiktas žinias.

²⁹ J. Kurtyka, „Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402“, *Roczniki Historyczne*, t. 67, 2001, p. 150–151: 1400 m. Švitrigaila gauna Podolę su sąlyga, kad, sugrįžus Spitzkai, ją atiduos Jogailai.

³⁰ J. Dąbrowski, *Rozbiór krytyczny*, p. 57; Długosz, *Annales liber decimus*, p. 236.

³¹ Długosz, *Annales liber decimus*, p. 227.

Torūnės pranciškonas trumpai drūtai rašo apie Vorsklos žygį – jis nurodo, kad tas žygis prieš Kijeva, prieš netikėlius, įvykęs apytiksliai 1399 rugsėjo 29 d.: *contra Kyben, contra infideles, circa Michaelis*. Metraštininkas lakoniškai pamini lenkų bei tarptautinių būrių karių žūtį ir Vytauto pabėgimą³². Kodėl įvykis datuojamas būtent šitaip, visai nesuprantama, nors gali būti, kad kaip tik rugsėjo mėnesį pavargę kariai pagaliau sugrižo namo. Taip pat keista, kad Vytauto *puolimo* taikiniu būtų buvęs Kijevas. Galbūt metraštininkas sutrumpino didesnę tekstą ir šitaip iškraipė savo šaltinį.

Detmaro *Liubeko kronikos* tęsinyje pateikiama patikimesnių duomenų, nors jo stilius taip pat lakoniškas. Vytautas neva pradėjęs savo žygį prieš sekmines, t. y. gegužės 18 d. Toks žygio pradžios datavimas sutaptų su Dlugošo teiginiu, kad Vytautas sėdėjo Kijeve visą birželio mėnesį³³. Detmaras atskleidžia Vorsklos mūšio kontekstą minėdamas, kad lietuvis su totoriais kariavęs tris kartus, dvejus kautynes laimėjęs, o prie Vorsklos patyręs skaudžią nesėkmę. Šis metraštininkas duoda suprasti, kad žino, ką žmonės kalba [*Man sprak*] apie šiuos įvykius, – būtent, kad totorių žuvo 300 000 visuose mūšiuose, o Vytautas praradęs 100 000 karių³⁴. Nors tokie skaičiai, be abejo, perdėti, tačiau verta prisiminti jų santykį: totorių žuvo tris kartus daugiau nei Vytauto ir jo sąjungininkų karių.

Bene plačiausiai apie Vorsklos mūšio kontekstą bei padarinius rašė Jonas Posilgė. Pasak jo, agresorius bei įvykių katalizatorius buvo Kijeva užpuolęs bevardis totorių chanas. Neva puolimui atremti Vytautas surinko didelę kariuomenę, prie kurios prisijungė šimtas Prūsijos riterių ir 400 lenkų riterių (*glefen*, „ietys“). Dar kartą verta atkreipti dėmesį į skaičių santykį: Vytauto žygyje lenkų dalyvavo keturis kartus daugiau nei Vokiečių ordino riterių (o Dlugošas stengiasi savo skaitytoją įtikinti, kad Vorsklos kautynėse lenkai beveik iš viso nedalyvavę). Vytautas laukęs penkias dienas savo įtvirtinimuose prie Vorsklos upės, bet totoriai nejudėję. Posilgė yra vienintelis katalikų autorius, kuris tiksliai nurodo, kaip ilgai delsta pradėti kovą; apie tai, kad toks tarpsnis buvo, galima spėti iš Dlugošo teksto apie Spitką ir Edigą. Velesnio laikotarpio rusų metraštininkas pažymi trijų dienų protarpį nuo abiejų kariuomenių atvykimo iki kovos pradžios³⁵. Jokios kitos datos Jonas nemini. Tikriausiai tuomet Spitka iš Melštino derėjosi su chanu Edigėjumi (pagal Dlugošą) arba Vytautas nesėkmingai kalbėjosi su Timūru (pasak rusų ir lietuvių metraštininkų). Jonas rašo, kad kova prasidėjusi vakare, dvi valandos iki saulėlydžio³⁶.

³² *SRP*, t. 3, p. 230: „multi nobiles de Polonia perierunt et de diversis mundi partibus. Wytaut autem cum suis fuga reversus est [...]“.

³³ Ten pat, p. 229. Dlugosz, *Annales liber decimus*, p. 226.

³⁴ *SRP*, t. 3, p. 230.

³⁵ Žr. nuorodą nr. 50.

³⁶ Tai apytiksliai sutaptų su Nikono metraščio „septinta valanda dienos“. Žr. *Летописный сборник именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью, Полное собрание русских летописей*, [toliau – *PSRL*], t. 11, Санкт-Петербург, p. 174.

Lietuvos bajorai Posilgei pateikė informacijos apie Vytauto ir jo brolio Žygimanto pabėgimą naktį iš kovos lauko, idant išvengtų mirties (*do das dy bayorin sagen der Littowin*). Raginės komtūras Zalbachas taip pat pabėgo kartu su dviem kitais neįvardytais Ordino ponais. Devyni ponai ir pora Prūsijos riterių – lietuvių kilmės broliai Jonas ir Tomas Survilos – žuvo mūšio lauke. Apysaka baigiama Survilų pašlovinimu ir totorių chano prakeikimu („piktasis teima jo sielą”³⁷). Jonas, aprašydamas tragediją, kartu mini ir totorių žūtį. Mes iš kitų Ordino šaltinių (diplomatinių raštų, Marienburgo sąskaitų knygos *Tresslerbuch*) žinome, kad Survilos tarnavo pasiuntiniais tarp Vytauto ir Ordino didžiojo magistro³⁸.

Su Posilgės kronikos vertimu glaudžiai susijęs Kembridžo universiteto Corpus Christi (Dievo Kūno) kolegijos Parkerio bibliotekoje saugomas prūsiškos kilmės XV a. kodeksas *Parker Ms 503*, kuriame įrištos trumpos žinios apie XIV–XV a. Vokiečių ordino istoriją, taip pat ir apie santykius su LDK³⁹. Nėra visai aišku, kaip šis rankraštis atsidūrė Parkerio bibliotekoje. Ten pat saugoma keletas Elbingo (lenk. *Elbląg*) kilmės XV a. religinio turinio kodeksų⁴⁰. Nors šis šaltinis nieko papildomo neatskleidžia apie LDK istoriją, tačiau lietuvių istoriografijoje juo iki šiol nesiremta, tad verta apie jį parašyti truputį daugiau. Priede pateiksime visą šio trumpo veikalo tekstą. Kad būtų patogiau, čia jį vadinsime *Epitome annalium prussicorum cantabrigiensis* (*EAPC*). Tai XV a. religinių, teisinių bei istorinių tekstelių rinkinys. Jame yra įvairiausio pobūdžio teologinių tekstų, traktatų, dekretų, pasaulio istorijos rašinių, Šventosios Romos imperatorių popiežių sąrašas (iki 1270 m., pagal Martyno Sileziečio pavyzdį). Surišti lapai nėra iš eilės sunumeruoti. Lape 134v yra eretikų sąrašas, prieš kurį surašyta pasaulio istorija, ir yra kalendorius su istoriniais aiškinimais. 135-ajame lape pilnomis eilutėmis įrašyti duomenys apie įvairių vienuolių sukūrimą (nuo 430 iki 1309 m.) bei Vokiečių ordino istorija nuo 1361 iki 1400 m. Paskutinė atskira žinutė byloja apie Vytauto mirtį. Šio veikalo raštininkas kitoks, nei prieš *EAPC* įrašytų tekstų raštininkai. Pateikti istorinius metraščio duomenis kartu su įvadu apie vienuolių kūrimą buvo būdinga ir kitiems Vokiečių ordino valstybės tekstams – pvz., *Chronica terrae Prussiae*⁴¹. Šį veikalą 1956 m. išspausdino

³⁷ Redaktoriui nesuprantamas dievas *Box scheys* tikriausiai galėtų būti aiškinamas kaip *boesheit*, *boese geist*. – *SRP*, t. 3, p. 231.

³⁸ 1398 m. Tomas Survila plaukia laivu su Vytautu; 1399 06 22 Jonas su kariuomenės vežimais išvyksta pas Vytautą – *Tresslerbuch* duomenys, *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae (1376–1430)* [toliau – *CEV*], sudarė A. Prochaska, Kraków, 1882, priedas III, p. 961; 1397 m. Tomo pasiuntinybė pas Vytautą, *CDP*, t. 6, p. 57–58.

³⁹ Popierius, 1 + 157 lapai, tekstas įrašytas dažniausiai dviem 43 ir 42 eilučių stulpeliais, rašyta įvairių raštininkų. MR James, *A Descriptive Catalogue of the Manuscripts in the Library of Corpus Christi College, Cambridge*, Cambridge, 1912, p. 455.

⁴⁰ Ms 528 (sermones Poloni – Poznanės vyskupas Mikalojus Lukas), 534 (XIV a. čekų pamokslai, Prahos universiteto tekstai), Ms 535 (žodynas).

⁴¹ *SRP*, t. 3, p. 468.

Herbertas Ludatas⁴². Teksto redaktorius pažymėjo, kad veikalo sudarytojas domėjosi Ordino karu su Lietuva, užsienio ponų buvimu pas prūsus bei religijos istorija (didžiųjų Bažnyčios skilimu, vienuolijų sukūrimu, jubiliejiniais metais). Sunku spėti, kas galėjo rūpintis šiuo duomenų rinkiniu. Tiesa, šiek tiek daugiau dėmesio skiriama Gdansko istorijai, bet tokių pastabų nedaug. Tikrai daug vietos skirta santykiams su Lietuva, tačiau sudarytojas praleidžia tiek pat kitų svarbių įvykių. Iš rankraščio pakraštyje esančių „raktinių žodžių“ taip pat sudėtinga išvelgti ypatingus mūsų autoriaus interesus: Vilnius (*Wille*) kartojamas kaip savotiška antraštė tris kartus; panašiai pabrėžti Ordino pareigūnų (Wynrich, Marquart, Wallinrode) vardai, kaip ir Jogaila (Jagil). Rubrika, esanti prie žinios apie Vytauto mirtį 1430 m. ir Švitrigailos tapimą Lietuvos valdovu, patikslina Kęstutaičio netekties datą – *Symonis etc*⁴³. Lyginant *EAPC* su Jono Posilgės kronika, krinta į akis, kad Kembridžo įrašai dažnai kartuoja Berlyne esančio Posilgės kronikos rankraščio antraštes. Kartais tie įrašai tarsi trumpina Posilgės tekstą, nors kartais būna papildomų duomenų arba jie pateikiami kita tvarka, negu Posilgės faktai⁴⁴. Gali būti, kad raštininkas dirbo prie Posilgės kronikos vertimo rankraščio, o gal jam reikėjo surinkti duomenų Ordino byloms prieš LDK ir Lenkiją, mat jos tęsėsi dar ir po Vytauto ir Jogailos mirties. Įrašas apie Vytautienės apsilankymą 1400 m. Prūsijoje trumpina Posilgės tekstą, jis nelogiškai baigiamas citata iš Posilgės pateiktą 1400 m. duomenų apie netikrą atsivertimą į krikščionybę:

Und sy czoch betoferte czu Senthe Katherinen und Senthe Barbaren, von husze wart
| sy erbarlich uffgeneomen und groze gaben wurden ir gegeben, und was doch alles
vorlor.⁴⁵

Tai yra nesuprantama viso Posilgės teksto neturinčiam skaitytojui. Pati sudarytojo teksto apie Ordiną pradžia *Was by meister Wynrichs von Knyprode gecziten geschen ist etc und dor noch* skamba panašiai, kaip ir Posilgės vertimo pradiniai žodžiai: *By meister Wynrichs von Knypperade geczyten in syme X jare*. Nors abu autoriai (sudarytojas ir Posilgės vertėjas) rašo vokiškai, metinius savo įrašus pradeda lotynų kalbos žodžiais *Anno Domini*. Reikia turėti omenyje, kad mes turime Posilgės kronikos vertimą, o ne lotynišką originalą. Galbūt sudarytojas turėjo tekstą, panašų į tą, kuriuo naudojosi Posilgės vertėjas. Rašydamas apie Vorsklos įvykius, sudarytojas seka Posilgės pavyzdžiu:

⁴² H. Ludat, „Annalistische Aufzeichnungen zur geschichte des Deutschen Ordens im 14. Jahrhundert“, *Zeitschrift für Ostforschung*, t. 5, 1956, p. 97–104.

⁴³ Vytautas mirė 1430 10 27 dieną prieš šv. Simeono ir Judo šventę, J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae, liber undecimus 1413–1430*, parengė D. Turkowska, Warszawa, 2000, p. 301.

⁴⁴ Pvz., Anno Domini 1365, *EAPC* vartojami kiti žodžiai nei *SRP*, t. 3, p. 85; Anno Domini 1385 – rubrika, ten pat, p. 142.

⁴⁵ Plg. ten pat, p. 238, 241 (kur baigiasi kitas skyrelis: „also wart ouch an desen vil woltat vorlorin“).

Posilgè	EAPC
<i>Der keyser van Tattern slug Withaud abe eynen grosin stryt [...] und im wurdin czu hulffe gesant von Pruszin hundert gleyen. Ouch hatte her von Polan III^c gleyen [...] das ir wenig dovon quam</i>	<i>Tatern Anno d. 1399 slug der keyser von Tatern Witawt einen groszen stryt abe und her selben kume von dannen quam, und hatte 100 gleyen von Prusen und 400 von Polen. Die bleben do mitenander, das ir wenig heym quam</i>

Apie Vytauto pabėgimà (*her selben kume von dannen quam*) sudarytojas rašo ne kaip Posilgè, jo rašymo maniera panašesnė į Detmaro tęsinio autoriaus: *unde he quam kume sulf achte von dannen*⁴⁶.

Rusų šaltiniai. Rusų kronikos, kaip ir lenkų bei vokiečių šaltiniai, žiūri į Vorsklos įvykius savo akimis. XV a. viduryje sudarytas Naugardo pirmojo metraščio jaunesnysis sąvadas (*Novgorodskaja pervaja letopisj mladšego izvoda*) piešia Vytautą kaip atskalūną, nepripažįstantį stačiatikių tiesos, norintį užkariauti Rusią, pirmiausia Naugardą ir Pskovą, ir dėl to Dievo nubaustą. Metraštininkas pasakoja, kaip totorių chanas norėjo pasiimti Tochtamyšą iš Vytauto dvaro. 1399 m. pavasario Timūro pasiuntinybę pas Vytautą mini arabų šaltiniai, taip pat netiesiogiai ją mini Posilgè⁴⁷. Dėl to, kad lietuvis savo sąjungininko neišdavė, turėjo žūti 74 kunigaikščiai, tarp jų ir Andrius Algirdaitis bei Mykolas Jaunutaitis (kitų vardų nepaminėta), o Kijevą užkariavo totorių kariuomenė, pareikalavusi 500 rublių duoklės⁴⁸. Metraštininkas nemini nei delsimo prieš prasidedant kovai, nei Edigos vaidmens šioje lemtingoje kovoje.

Remiantis Naugardo metraščiu, sunku nustatyti mūšio datą. Rašoma, kad kovota rugpjūčio 5 d., Išgelbėtojo dienos išvakarėse, per šv. Kankinio Eusignijaus Antiochiečio šventę. Stačiatikiai švenčia tris Išgelbėtojo dienas (*spasov den*), būtent rugpjūčio 1 d. (Brangiojo Jėzaus Kristaus Gyvybingo Kryžiaus šventė), 6 d. (Kristaus pasirodymas ant Taboro kalno) ir 16 d. (Rankomis nesukurtas Viešpaties paveikslas). Aišku, kad čia kalbama apie rugpjūčio 6 d. švenčiamą šventę⁴⁹. Metraštininko nurodomos datos dera tarpusavyje, bet ta diena yra visą savaitę anksčiau, palyginti su Dluogošo pataisytu datavimu. Net suskaičiavus penkias Posilgės paminėtas delsimo dienas, neaišku, ar Naugardiečio data nurodo kariuomenės atvykimo, ar pačios kovos dieną.

⁴⁶ Ten pat, p. 230.

⁴⁷ И. Б. Греков, *Восточная Европа*, p. 230.

⁴⁸ *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов* [toliau – *NLI*], parengė A. Н. Насонов, Москва, Ленинград, 1950 (naujas leidimas: *PSRL*, t. 3, Москва, 2000), p. 394–395; sudarymo data – Я. С. Лурье, *Общерусские летописи XIV–XV вв.*, Ленинград, 1976, p. 44.

⁴⁹ A. Znosko, *Mały słownik wyrazów starocerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa, 1983, p. 302.

Lietuvos metraščiai taip pat nurodo šio įvykio datą – rugpjūčio 12 d., bet neaišku, ar jiems nedarė įtakos Dlugošo samprotavimai.

Kiti rusų metraščiai buvo rašyti vėliau; jų pasakojimai atrodo „suteršti“ įvairių kitų veikalų duomenimis. *Voskresenskaja letopisj* pradedama Vytauto ir Tochtamyšo sąmokslu prieš Timūrą, bet ne žodžiu neužsimenama apie pastarojo 1399 m. pavasario pasiuntinybę pas Vytautą. Sudarytojas žino apie skirtingą žygininkų kilmę (totoriai, lietuviai, vokiečiai, lenkai, žemaičiai, valakai, podoliečiai – iš viso 50 kunigaikščių – šis skaičius taip pat nurodytas *Troickaja letopisj*)⁵⁰. Totorių duoklė padidinama iki 3000 (lietuviškų) rublių. Įvardintų žuvusių kunigaikščių sąrašas ilgesnis, jis toks pat kaip XV a. Lietuvos metraščiuose. Prie LDK kunigaikščių minimas Spitka iš Melštino. Apskritai *Voskresenskaja letopisj* nėra jokių datų. Nurodoma, kad Vytautą sunaikino puikybė (*pochvalisja*)⁵¹.

XVI a. Nikono (patriarcho) metraštis yra dar didesnis versijų mišinys. Pasak šio metraščio, Vytautas pralaimi, nes jis per daug išdidus, nori užimti Maskvą. Metraštininkas tarsi suplaka tiek Naugardo žinias, tiek Voskresenskajos duomenis su „lietuviškomis naujienomis“: Timūro 1399 m. pavasario pasiuntinybė provokuoja Vytauto puikybę: esą jis siekiąs valdyti Lenkiją, Lietuvą, Šiaurės Rusiją, Naugardą, Pskovą, Vokiečių ordino žemes ir visas didžiąsias Rusijos kunigaikštystes. Timūras čia, kaip ir Naugardo šaltinyje, priekaištuoja Vytautui: *počto esi pošel na menja? Jazj tvojej zemli ne imalj [...]*, o Vytautas neva atsako: *Bogj pokorilj mne vse zemli [...]*⁵². Timūras siūlo trijų dienų paliaubas (šito nemini Naugardo metraštininkas, kitaip negu Posilgė, kuris kalba apie kovos atidėjimą penkioms dienoms, arba Dlugošas, iš kurio pasakojimo galima spėlioti apie paliaubas), kad Ediga spėtų prisidėti prie jo karių. Ediga – Dlugošo pasakos didvyris – pirmąkart atsiranda rytiečių aprašyme. Pateikiamas žuvusiųjų sąrašas, panašus į esantį Lietuvos metraštyje bei Voskresenskajos tekste, bet be Spitkos; skaičius 74 – kaip ir Naugardo tekste; Jaunutaitis minimas kaip ir Naugardo metraštyje (o ne Voskresenskajos tęsinyje). Nikono metraščio sudarytojas net nurodo Vakarų šaltiniuose, bet ne rusų metraščiuose, randamą datą – rugpjūčio 12 d. nurodo mūšio valandą – 7, kuri, atrodo, sutampa su 2 valandomis iki sutemų.

LDK šaltiniai. Antrojo bei trečiojo sąvadų Lietuvos metraščiai susieja Vorsklos įvykius su Podolės arba Smolensko istorija⁵³. Jie buvo kuriami mažiausiai penkiasdešimt metų po Vorsklos įvykių; tokie metraščiai galbūt yra tarpinis variantas tarp Dlugošo bei rusų metraščių tradicijų; tikriausiai turi vietinę pasakojimo apie žuvusius tradiciją, kurios duomenis vėliau perdavė Nikono sudarytojui. Datavimas

⁵⁰ Продолжение летописи по Воскресенскому списку, *PSRL*, t. 8, Санкт-Петербург, 1859, p. 72–73.

⁵¹ *PSRL*, t. 8, p. 72.

⁵² *PSRL*, t. 11, p. 173, plg. *NLI*, p. 395.

⁵³ Dėl Podolės reikalų žr. Летописи белорусско-литовские, *PSRL*, t. 35, Москва, 1980, p. 31, 52, 73, 161, 187, 208, 229; dėl Smolensko reikalų žr. Lietuvos metraštis. *Bychovco kronika*, vertė, įvadą, ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas (*Lituanistinė biblioteka*, 10), Vilnius, 1971, p. 102–103.

(08.12) turbūt perimtas iš Dluogošo, o ne atvirksčiai. Išvardintų žuvusiųjų sąrašas sutampa su XV a. rusų tradicija, o ne su Naugardo metraščio arba Dluogošo pateiktu sąrašu. Kaip paminėjo *Bychovco kronikos* sudarytojas ir vertėjas į lietuvių kalbą Rimantas Jasas, sunku patikrinti visų šiame sąvade pateiktų vardų bei likimų autentiškumą⁵⁴.

Išvados. Nors Zenonas Ivinskis teisus, kai teigia, kad yra daug iš to laiko išlikusių šaltinių, bylojančių apie Vorsklą, tačiau jie beveik visi įvairiais atžvilgiais problemiški, nes atskleidžia daugiau požiūrių, o ne faktų⁵⁵. Nėra nė vieno šaltinio, kuris duotų išsamesnį, platesnį įvykių aprašymą. Jie net aiškiai ir neginčijamai nedatuoja įvykio, kuris padarė įtaką jei ne valstybės gyvenimui, tai bent jau daugelio žmonių privačiai gerovei. Šaltinių ypatumai lemia daugelį įvairių šalių istorinių ir kultūrinių mitų. Palyginti visai neseniai moldavų istorikai pripažino, kad tikriausiai šalies valdovas Steponas I nedalyvavo Vorsklos mūšyje, o mirė jau iki 1399 m. balandžio 23 d.⁵⁶

Dluogošas iš dalies neigia lenkus dalyvavus šiame svarbiame žygyje, tačiau jis negali nuslėpti Lenkijos ir Jogailos aplinkos didikų svarbaus buvimo šalia Vytauto prie Vorsklos. Šitoje apysakoje Kęstutaitis turi būti neatsargus – jis yra šios nelaimingos istorijos atpirkimo ožys. Lenkai turi jam padėti (protingasis, drąsūs, riteriškas Spitka; išmintingieji Šamotulskis ir Dobrogostas). Įvykių aprašymas įterptas į 1399 m. įrašą taip, kad mistiška karalienės Jadvygos pranašystė apie laukiančią nesėkmę atrodytų kuo įtikinamesnė. Nėra jokių įrodymų, kad Dluogošas perėmė tokią žinią iš niekam nežinomos Jadvygos kanonizavimo bylos, tačiau akivaizdu, kad Dluogošo aiškinimas, kodėl daugiau lenkų nedalyvavo šioje (vėliau garbingai vertinamoje) nelaimėje, tapo XX a. vykusios kanonizacijos bylos dalimi⁵⁷.

Vorskla turi daug kontekstų. Turbūt iš dalies ši įvykį tikrai provokavo Timūro reikalavimas išduoti LDK sąjungininką Tachtamyšą. Organizuoti žygius Vytautui tikrai buvo lengviau dėl pagerėjusių jo santykių su Vokiečių ordinu – tai rodo 1398 m. spalio mėn. Salyno sutartis bei bendri jo ir kaimynų valdovų interesai totorių atžvilgiu⁵⁸.

⁵⁴ *Lietuvos metraštis*, p. 257–258.

⁵⁵ Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija*, p. 317.

⁵⁶ I. Czamańska, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań, 1996, p. 64–65 ir nuoroda nr. 172.

⁵⁷ M. Jagosz, *Beatyfikacja i kanonizacja Świętej Jadwigi królowej*, Kraków, 2001, p. 164–166. Atrodo, XX a. pabaigoje Bažnyčios pareigūnai visus Dluogošo tendencingus teiginius apie Lietuvos–Lenkijos santykius bei Jadvygos politiką priėmė už gryną pinigą norėdami įrodyti apdairią šventosios karalienės išmintį.

⁵⁸ „Ouch wo wir in herferten sin mit dem orden, was do des ordens lute vahen, die sullen blieben ir gefangen alleine. Vortme wo wir adir die unsern mit dem ordin adir mit des ordens luethen in heerferten sin, geschiet do kein obiltat von des ordens lueten, die sal der obirste des ordens in dem heere alleine richten. Geschiet sie ouch in der gemeine, das sal man richten und bussen in der gemeine von beiden sieten.“

Šaltiniai taip pat nepatvirtino dar vienos istoriografijos gražios vietos – Vytauto kryžiaus žygio. Vorsklos kampanija nebuvo kryžiaus žygis. Jogaila pasirūpino popiežiaus atlaisdais karui su totoriais. Dalyvavo artimi Jogailos ir Vytauto bendražygiai iš Lenkijos, kaip kad Krokuvos vaivada ir Podolės vietininkas. Galėjo jų būti daugiau – gal dėl to Dlugošas pabrėžia Jadvygos nepritarimą, bet tai suprantama: ilgai sirgusi Jadvyga mirė liepos mėnesį, o laidotuvės vyko rugpjūčio 14 d. – tuomet nei Jogaila, nei daugelis didikų negalėjo atsitraukti nuo įvykių Krokuvoje. Mūšyje vykdant Šalyno susitarimus, dalyvavo Vokiečių ordino ponai, o aršiausias buvo Zalcbachas, geras Vytauto draugas, Ragainės komtūras, turėjęs ilgametę derybų su lietuviais patirtį; lietuvių kilmės Ordino tarnai, riteriai broliai Tomas ir Jonas Survilos (dažni pasiuntiniai pas Vytautą); Mazovijos didikai – Vytauto ir Jogailos bei Ordino sąjungininkai; moldavai, kurie palaikė artimus ryšius ir su Spitka, ir su Lenkijos bei Lietuvos valdovais. Mazoviečius, podoliečius ir moldavus prisidėti prie šio žygio skatino tai, kad jų žemėms buvo iškilusi totorių grėsmė bei jų valdovų ryšiai. Vytauto bendradarbiavimas su Jogaila vykdant bendrą politiką stačiatikių pasaulio (Rusios, Konstantinopolio) atžvilgiu taip pat lėmė „kryžiaus žygio“ patrauklumą. Jau prieš 1396 m. Nikopolio kautynės Bizantijos valdovas paaiškino LDK ir Lenkijos valdovams, kad jų siekiama bažnyčių unija priklausytų nuo jų pačių pastangų priešintis musulmonų galios augimui. Vorsklos avantiūrai nereikėjo kryžiaus karo bulės. Vytautas turėjo kitų galimybių pritraukti bendražygių. Jis tokios bulės ir neprašė. Tačiau jis bendradarbiavo su savo pusbroliu Jogaila. Tai aišku iš išlikusių šaltinių, nors sovietinės ideologijos tarnams tai nepatiko⁵⁹. Pats Jadvygos vyras prašė popiežų Bonifacą IX suteikti indulgenciją dalyvausiantiems žygyje, panašiam į Vorsklos veiksmus, kai kariaujama su totoriais, pagonimis, turkais ir kitais Lenkiją, Lietuvą, Rusiją, Podolę ir Valakiją puldinėjančiais barbarais. Tokie atlaisdai griežtai siejami su Jogailos valdymu⁶⁰. Jų siekiama gauti ir po Vorsklos tragedijos; 1400 m. Vytautas pats toliau galvoja apie būsimus žygius prieš totorius⁶¹. Gauti bulę 1399 m. Jogailai padėjo Jadvygos sekretorius Jastrzębiecas⁶². Tačiau Bonifco

⁵⁹ И. Б. Греков, *Восточная Европа*, p. 230, menkai bando prieštarauti Kolankowskio išvadai, L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów 1377–1499*, Warszawa, 1930, t. 1, p. 67, 70–71.

⁶⁰ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae* [toliau – *VMPL*], t. 1, sudarė A. Theiner, Roma, 1861, nr. 1041, p. 769–771.

⁶¹ 1400 01 19 Bonifacas IX įrodinėja Vroclavo vyskupui reikalą surinkti pinigus Lenkijoje žygiams prieš totorius remti, o surinktus pinigus perduoti Jogailai: *VMPL*, t. 1, nr. 1042, 1043, p. 771–773. Vytautas toliau galvoja apie žygį prieš totorius, kalbasi su Valachijos valdovu bei Vokiečių ordino didžiuoju magistru 1400 m. sausio mėn., *CEV*, nr. 214, p. 64–65.

⁶² *VMPL*, t. 1, p. 1041; 1399 m. balandį Jastrzębiecas jau buvo Romoje, G. Lichończak-Nurek, „Wojciech Jastrzębiec i jego rodzina jako przykład kariery w czasach jagiellońskich“, *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów Średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wýrozumskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, sudarė K. Baczkowski, Kraków, 1995, p. 331. 1397–1399 m. Jastrzębiecas buvo karalienės kancleris.

bulė negalėjo turėti įtakos kariuomenei, kuri išėjo iš Vilniaus gegužės viduryje. Bulė išduota 1399 05 05, o 1399 05 18 Vytautas išėjo Kijevo link – nebebuvo laiko bulė vilioti bendražygių. Pasiuntinybės iš Krokuvos į Romą keliaudavo apie du mėnesius, kaip galima suprasti iš 1501 m. ir 1505 m. Ldk Aleksandro pasiuntinio, Vilniaus kanauninko Erazmo Cioleko tvarkaraščio⁶³. Vis dėlto toji bulė atspindi Vorsklos mūšio dalyvių kilmę.

Vorsklos nesėkmė – tikrai ne smulkmena, bet, kaip rašė Haleckis, jos reikšmė daugelis istorikų perdėjo⁶⁴. Nėra protinga vaizduoti buvus tiesioginį ryšį tarp Vytauto karių ir ambicijų sutriuškinimo prie Vorsklos bei 1401 m. sudarytos Lietuvos-Lenkijos unijos. 1399 m. būta apstu problemų: dėl Jadvygos mirties liepos 17 d. Jogaila neprarado asmeninės teisės valdyti lenkus, bet jau būtinai reikėjo patvirtinti savo – bevaikio, viengungio karaliaus – autoritetą tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje (šią jau valdė pripažintas ir dukterį turėjęs Vytautas)⁶⁵. Dėl praktinių priežasčių vargu ar didelis lenkų ponų būrys, o ką jau kalbėti apie našlį Jogailą, būtų galėjęs palikti Lenkijos teritoriją iki rugpjūčio 14 d. paskelbtų karalienės laidotuvių. 1399 m. spalio mėnesį mirė LDK sąjungininkas prieš Maskvą – Tverės kunigaikštis Mykolas Aleksandraitis. Šitai netyčia sustiprino Maskvos kunigaikščio galias Rusioje⁶⁶. Maskva galėjo daugiau sau leisti santykiuose su LDK, ypač kovojant dėl teisės valdyti stačiatikių Bažnyčią, kurios vietiniam vadovui Lietuva pradėjo atrodyti ne tokia patraukli kaip metropolijos globėja. O žuvus Spītkai, vėl iškilo skausmingas Podolės priklausomybės klausimas – tai buvo laikina Švitrigailos pergalė.

Negalima menkinti žuvusiųjų prie Vorsklos tragedijos, tačiau jau 1400 m. tęsėsi Vytauto bendradarbiavimas su Vokiečių ordinu. Jau vasario mėnesį Vytautas pasiuntė stiprią kariuomenę į Žemaitiją. Salyno padariniai matyti tiek prie Vorsklos, tiek Kęs-

⁶³ L. Birkenmajer, „Zapiski historyczne wśród starych almanachów Biblioteki Jagiellońskiej“, *Kwartalnik Historyczny*, t. 16, 1902, p. 448–449, 452.

⁶⁴ O. Halecki, *Dzieje Unii*, p. 157. Pfcineris panašai komentuoja: „Vytauto pralaimėjimas buvo skaudus, bet ne galutinis“, J. Pfcineris, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, Kaunas, 1930 (naujas leidimas: Vilnius, 1989), p. 206.

⁶⁵ J. Nikodem, „Problem legitymizacji władzy Władysława Jagiełły w 1399 roku“, *Nihil superfluum esse. Prace z dziejów Średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, sudarė J. Strzelczyk, J. Dobusz, Poznań, 2000, p. 393–401. 1399 m. spalį Vokiečių ordino didysis magistras bandė įkalbinti Vilhelmą Habsburgietį pulti Jogailą, teigdamas, kad mirus Jadvygai, lenkų karalius serga ir nėra populiarus Lenkijoje, *CDP*, t. 6, p. 89. Kitame tuo metu rašytame laiške magistras informuoja Vienos komturą apie lenkų paklusnumą Jogailai: „die Polan uff nuwe Jageln swuren und holdten“, ten pat, p. 90.

⁶⁶ *PSRL*, t. 8, p. 73, E. Klug, *Das Fürstentum Tver 1247–1485*, Berlin, 1985, vertimas į rusų kalbą: Э. Клюг, *Княжество Тверское (1247–1485)*, перевод с немецкого А. В. Чернышова, общая редакция П. Д. Малыгина, П. Г. Гайдукова, Тверь, 1994, p. 228–239.

tutaičio parduotoje Žemaitijoje⁶⁷. Dėl Vytauto Rytų politikos galima sakyti, kad po nesėkmės jis užsiėmė kitais reikalais ir konsolidavo tai, ką jau turėjo. Jis panašus į Karolį IV, kuris, 1345 m. atlikęs tris nesėkmingus žygius prieš lietuvius, nusprendė sutelkti savo jėgas kitur. 1401 m. unijos aktas pirmąsyk patvirtina Vytauto teisę kištis į Lenkijos vidaus politiką, jeigu Jogaila mirtų bevaikis.

PRIEDAS

Epitome annalium prussicorum cantabrigiensis

Po 1430 10 27

A: Cambridge, Corpus Christi College Library, Parker Ms 503, l. 135r-v. Lapas įrištas į kodeksą tarp nuorašo apie eretikus (l. 134 v) bei lotyniškų pamokslų (l. 136). Raštininkas ne tas, kuris rašė tuos religinio pobūdžio tekstus. Ranka – XV a. pirm. pusės kursyvas. | – eilutės pabaiga įrašo viduje; || – lapo pabaiga; antraštės įrašomos mažesniu šriftu tarp stačių skliaustelių. L. 135 r jos pateikiamos dešinėje paraštėje, o l. 135v – kairėje paraštėje. Pirmoji dalis – vienuolijų steigimų sąrašas panašus į Sambijos kanauninko sukurtą Prūsų įvykių santrauką: *Epitome gestorum Prussiae*, ed. M. Toepfen, SRP, t. 1, Leipzig, 1861, p. 272–290, II skyrius, *De originibus et rebus ecclesiasticis*. Antroji dalis panašiausia į Jono iš Posilgės metraštinę, SRP, t. 3, p. 79–388.

Pub: H. Ludat, *Annalistische Aufzeichnungen zur Geschichte des Deutschen Ordens im 14. Jahrhundert*, *Zeitschrift für Ostforschung*, t. 5, 1956, p.99–104.

Anno domini iiiii^c et xxx vart gestift der Orden Regulares canonici sancte Augustini regel.

Anno domini v^cxxvii begunde der Swarcze Orden sancti Benedicti.

Anno domini m xcviij der Gro Orden

⁶⁷ SRP, t. 3, p. 235–236; CDP, t. 6, p.98–99: „Desglich, allirgnedigster grosmechtiger forste und herre, hat ouch der irluchte herczog Witowdt, getulich arbeitende mit grosser macht synir lute sampt mit eyne kompthure mynes ordens von Ragnith in den obengeschriben cziten an andern enden der selben lande in den neunenden Tag geheeret und gebrant und ouch ettwilif gegenoten der selben lande betwungen czum cristiglouben under mynes ordens undirtenekeit und des ouch gyzel von in genomen hat, die her alls deme kompthur von Ragnith obengeschriben an mynes orden stat geantwert hat. Also das got der herre von synen gnaden alle ding czwischen syner herlichkeit und mynen orden, als ich hoffe unczwifelich, in eyne fruntliche bestendunge geschickt hat“ (1400 02 22).

Anno domini m c xx der Wise Orden

Anno domini m c xx der Tempeler Orden, der stunt lxxxiiii jar und hundert, e das in bobest | Clemens de vunfte vor tilgete¹.

Anno domini m cc jar der Orden des Dutschen Huses der heren czu Prusen

Anno domini m cc vi jar der Prediger Orden. Eodem anno der Barfuser Orden.

Anno domini m cc xx der Augustiner Orden.

Anno domini m cc lxx wart gestift das closter Olyva bi Gdanczk².

Anno domini m ccc ix jar wart Danczk gewonnen. Dor noch in dem necsten jar | kouften di heren das lant czu Pomeran.

Was by meister Wynrichs von Knyprode \gecziten/ geschen ist etc und dor noch³

Anno domini m ccc lxi wart Kynstot, Herczog von Littauen, gevangen und gebrocht ken Marienberg⁴ | und entqam us dem gevengnisse⁵.

Anno domini m ccc lxii dor noch wart Kawen gewonnen⁶.

/[Treßil]/ Anno domini m ccc lxiii wart der Treßil off gebrochen von den becken knechten \zcu/⁷ Marienberg⁸.

Anno domini m ccc lxv qwam konig Casemyr ⁹ von Polen ken Marienberg czu dem meyster | von eygenem willen ungeladen¹⁰.

Anno domini m ccc lxviii wart Marienberg das hus gebuwet¹¹.

Anno domini m ccc lxix wart Gottswerder gebuwet. Und die Litrtawen gewonnen¹² das hus im selben | jore und besaczten is und der Orden gewan is wedir czuhanden¹³.

/[Stryt czu Rudaw]/ Anno domini m ccc lxx geschach der Stryt czu Rudaw uff Sameland¹⁴.

¹ Ludat: wtilgete.

² Olivos cistersų vienuolynas pradėjo savo veiklą jau XII a. aštuntajame dešimtmetyje.

³ Plg. Posilgė, *SRP*, t. 3, p. 79.

⁴ Ludat: Marienburg. Redaktorius išskleidžia santrumpą, nors ten, kur Marienburgo pavadinimas visas įrašytas, tekste rašomos galūnės *berg*.

⁵ Ludat: gevangnisse; plg. *SRP*, t. 3, p. 80–81.

⁶ *SRP*, t. 3, p. 81, rubrika.

⁷ von išbraukta.

⁸ Plg. *SRP* t. 3, p. 83, rubrika.

⁹ k išbraukta.

¹⁰ Plg. *SRP*, t. 3, p. 85, kur aprašyme vartojami kiti žodžiai: „qwam konig Kasemirus von Cracow ken Marienburg unde was do des meisters gast“.

¹¹ Plg. *SRP*, t. 3, p. 87, kur vietovardžio forma – *Mergenburg*. Tai tvirtovė prie Nemuno.

¹² Ludat: gewannen.

¹³ Ludat: czuhand; plg. *SRP*, t. 3, p. 88.

¹⁴ Plg. *SRP*, t. 3, p. 88–90, rubrika.

Anno domini m ccc lxxiii¹⁵ vorherte Kynstotte das land czu Soldaw und Nydenburg und qwam | durch Mazaw wedir weg¹⁶.

Anno domini m ccc lxxv lag keyser Karl vor Erford mit dem marggrafen¹⁷ von Mysen und czoch von | dannen uff den Ryn und lys Wenczeslaum kronen czu Romischen konige¹⁸.

/[Wille]/ Anno domini m ccc lxxvii geschach die erste Reyse \vor/¹⁹ die Wille Purificacionis²⁰ Marie.

Anno eodem wurden die Lyttawen gros gehert von dem konige von Ungern und von Polen.

/[Osterrich]/ Anno eodem was herczog Olbracht von Osterrich czu Pruzsen²¹.

Anno eodem vorstarb koning²² Algart von Lyttawen²³. Do von gros kryg uffstunt czwuschen | Kynstot und Algarts bruder²⁴.

/[Scisma]/ Anno domini m ccc lxxviii irhub sich das Scisma czwuschen den poebsten czu Rome was eyner, der ander czu Avinion²⁵.

Anno eodem vorstarb keyser Karulus der vyrde²⁶.

Anno domini m ccc lxxx wart Nawinpille gewonnen und Kynstot qwam by dy Wille mit | vorretnisse und herte dornoch das land Welow im yore²⁷ dornoch²⁸

/[Wynrich]/ Anno domini m ccc lxxxii vorstarb meyster Wynrich von Knyprode am obende in der nacht Johannis Baptiste. Und by synen gecziten das jor davor qwomen Jagil und syne bruder wedir by | dy Wille mit des Ordens hulfe und wurden wedir²⁹ mechtig der lande und totten Kynstotten | und Wytawt³⁰ qwam us dem gevengnisse in dy Mazaw³¹.

¹⁵ Ludat klaidigai perskaitė 1373 m.; ta data sutampa su Posilgės pateiktais duomenimis, kaip pastebi ir Ludat, p. 100 (nuorodoa nr. 10).

¹⁶ Plg. SRP, t. 3, p. 94.

¹⁷ Ludat: marggrefen.

¹⁸ Čia suplakti dvejų metų įvykiai. Erfordietis apsilankė pas prūsus 1375 m. (plg. SRP, t. 3, p. 97–98), o Vaclavo karūnuotas imperatoriumi 1376 m. (plg. ten pat, p. 103–104).

¹⁹ von išbraukta.

²⁰ Ludat: Purificacionis; plg. SRP, t. 3, p. 104–105, rubrika.

²¹ Plg. SRP, t. 3, p. 106, rubrika.

²² Ludat: konig.

²³ Ludat: Littawen; plg. SRP, t. 3, p. 105–106. Posilgė mini Algirdo mirtį prieš pradėdamas pasakojimą apie Austrijos kunigaikščio žygį.

²⁴ Posilgė nemini konflikto, kilusio tarp Kęstučio ir Algirdo sūnaus (ne brolio) Jogailos.

²⁵ Plg. SRP, t. 3, p. 108–109.

²⁶ Plg. SRP, t. 3, p. 109.

²⁷ Ludat: jore.

²⁸ Naupilis užpultas 1381 m., o ne 1380 m. (SRP, t. 3, p. 115); 1381 m. Kęstutis užpuolė Vilnių, žr. ten pat, p. 117, o kitais metais (im yore dornoch) jis užpuolė Vėluvą, ten pat, p. 118.

²⁹ Ludat: praleistas žodis.

³⁰ Ludat: Wytowt.

³¹ Posilgė mini Kniprodes mirties datą – 1382 06 24, SRP, t. 3, p. 119–120. Birželio 23 d. vakare vienuolis jį mirtinai sužeidė. 1382 m. Vokiečių ordinas padėjo Jogailai atgauti valdžią Lietuvoje, ten pat,

/[Wille]/ Anno eodem wart irwelt czu homeister bruder Conrad von Rotenhusen. Der sayte in den | frede wedir uff, dem Jagil und synen brudern, do sy sich nicht wolden lassen towfen und nam | an sich Witawt und die³² Sameythen und czogen vor Tracken und gewonnen das hus und czoch | vordan vor die Wille und vorbranten die³³ Stadt³⁴. ||

Anno domini m ccc lxxxiii vorstarb koning Lodewig³⁵ von Ungern und stund gros kryg uff | beyde czu Ungern ouch czu Polen.

Anno domini m ccc lxxxiiii wart Senthe Marienwerder das hus gebuwet ken Kauen obir³⁶.

Anno domini m ccc lxxxv geschach die groze reyse ken Aschmynne³⁷.

[Jagil] Anno domini m ccc lxxxvi wart Jagil konig czu Polen³⁸.

[Gelren] Anno domini m ccc lxxxviii wirt der herczog von Gelren gevangen in dem lande czur Stolpe in | gutem geleithe. Dorumme der Orden czoch dor noch in dem lxxxix^{ten} jore vor Valkenburg, | und was eine kostliche reise dem Orden und dem lande, daz³⁹ her des gevengnisses ledig wart⁴⁰.

[Marqwart] Anno eodem czu vastnacht wart Marqward⁴¹ Rasschaw komptur czu Mymmel⁴² gebrannt czu Sameiten⁴³.

Anno domini m cccxc was die groze reyse ken der Wille, do das Crumme hus gewonnen wart, | und in der reise was mete der herre von Lankasten, der do koning wart czu Engeland⁴⁴.

p. 123; Vytautas pabėgo iš nelaisvės Mazovijoje, ten pat, „das jor dovor“ yra klaida, kaip pastebi Ludat, p. 101, nuoroda nr. 18.

³² Ludat: di.

³³ Ludat: di.

³⁴ 1382 10 02 Konradas Czolneris von Rotensteinas išrinktas Vokiečių ordino magistru – SRP, t. 3, p. 120; Rotenhusen – Liubeko muitinė prie Ratzenburgo ežero, galbūt metraštininkas kilęs iš tos srities, o vėliau prie 1390 m. datos jis ištaisė savo klaidą. Prie Gdanskio uosto yra Czerwony Dwór. Atrodo, kad čia metraštininkas pakartoja jau minėtus 1382 m. įvykius – šįsyk pagal Detmaro iš Liubeko kronikos tęsinį, SRP, t. 3, p. 121–122.

³⁵ Ludat: konig Ladewig; Lenkijos ir Vengrijos karalius Liudvikas mirė 1382 m., plg. SRP, t. 3, p. 123.

³⁶ Plg. SRP, t. 3, p. 129.

³⁷ Ašmenos žygis, SRP, t. 3, p. 138.

³⁸ Plg. SRP, t. 3, p. 142, rubrika.

³⁹ Ludat: das.

⁴⁰ Plg. SRP, t. 3, p. 154, 156.

⁴¹ Ludat: Marquard.

⁴² Ludat: Mymel.

⁴³ Plg. SRP, t. 3, p. 157. Posilgė datuoja įvykius kitaip: „sontag czu vastnacht“ (02 28), o ne „czu vastnacht“ (03 02), Ludat, p. 102, nuoroda nr. 25.

⁴⁴ Posilgė mini šį Vilniaus žygį, kuriame dalyvavo ir būsimas anglų karalius, Lankasterio kunigaikštis Henrikas Bolinbroke'as, SRP, t. 3, p. 164–166. Vis dėlto Posilgė nemini „castrum curvum“, o Torūnės pranciškonas rašo apie „castrum Vilne non muratum“, ten pat, p. 165. Apie „castrum curvum“ galima skaityti pas Dlugošą, *Annales liber decimus*, p. 184–185.

[Annus Jubileus] Anno eodem vorstarb meister Conrad von Rotin\steine/⁴⁵. Ouch was das gnadenrich jor czu Rome.

[Wallinrode] Anno domini m ccc xci wart irwelt bruder Conrad Wallinrode czu homeister off den montag | czu Palmen. Und in dem selben jore machte her eyne groze⁴⁶ reyse ken Litawen; uff di czeit was mete | [Markgraffe von Myzsen] marggrafe Frederich von Mysen und gar vil herren⁴⁷ us vil landen, das der erentisch gehalden wart | czu Kawen. Wilkenberg und Wissewalde wurden gewonnen und Ritterswerder wart gebuwet | und wart inggeben Herczog Wytawt⁴⁸.

Anno domini m ccc xciii wart Garten das hus obirhoupt gewonnen von dem Orden⁴⁹.

Anno eodem wart der koning von Swedin gefangen, dorumme⁵⁰ groze slachtunge geschach czu wasser und lande⁵¹.

Anno eodem vorstarb meister Conrad von Wallenrode uff Senthe Jocops obind⁵²; uff die czeit | [Wirtenberg] was der herre von Wirtenberg in dem lande czu Prusen und reysten ken Sameithen⁵³.

Anno eodem wart dy Memmyl⁵⁴ vorbrant.

Anno eodem wart irwelt czu homeister bruder Conrad von Jungingen uff Senthe Andres tag⁵⁵.

[Wille] Anno domini m ccc xciiii gescach eine groze reyse ⁵⁶\vor di/ Wille von meister Conrad Jungingen. | In der reyse woren ii^{c57} schutzen von Burgundia⁵⁸ und was gar eyne obinturliche reyse.

⁴⁵ Pataisyta pagal „Rotinhusen“. Prie 1382 m. įrašyta Rotinhusen pavardė vietoje teisingo Rotinsteine variantu. Plg. *SRP*, t. 3, p. 164. Apie šventuosius 1390 m., ten pat, p. 160.

⁴⁶ Ludat: grocze.

⁴⁷ Ludat: heren.

⁴⁸ Wallenrode išrinktas didžiuoju magistru, 1391 03 12, *SRP*, t. 3, p. 169 (Torūnės pranciškonas klaidingai rašo *passionis*, bet teisingai nurodo šv. Grigaliaus dieną) ir p. 170 (Posilgė mini *Judica vor palmen*). Nežinia iš kur mūsų kronikininkas mini kovo 13 d. Apie kitus tų metų įvykius žr. ten pat, p. 171–174, su rubrikomis.

⁴⁹ *SRP*, t. 3, p. 185, rubrika.

⁵⁰ Ludat: drumme.

⁵¹ *SRP*, t. 3, p. 188.

⁵² Ludat: Jacops obent; *SRP*, t. 3, p. 188. Posilgės datavimas: „uf senthes Jacobstag“, o Torūnės pranciškono – „die sancti Jacobi hora vesperarum“, pagal kurią tikriausiai mūsų metraštininkas klaidingai verčia iš lotynų kalbos, rašydamas „šv. Jakūbo dienos išvakarėse“, o ne tos dienos vakare.

⁵³ *SRP*, t. 3, p. 189.

⁵⁴ Ludat: Memyl; *SRP*, t. 3, p. 189.

⁵⁵ *SRP*, t. 3, p. 190.

⁵⁶ „ken der“ išbraukta; vietoje „vor di“ Ludat perskaitė „wedir“; pgl. *SRP*, t. 3, p. 193: „vor dy Wille“.

⁵⁷ Ludat: 150; rankraštyje aiškiai skaičius 200, kuris sutampa su Posilgės duomenimis, *SRP*, t. 3, p. 194.

⁵⁸ Ludat: Burgondia.

Anno domini m ccc xcv logen die Torken mit macht im lande czu Ungern und wart offte mit in gestriten⁵⁹.

Anno domini m ccc xcvi vorlos⁶⁰ der koning von Ungern eynen mechtigen stryt ken den Torken⁶¹.

Anno m ccc xcvi wart das hus czu Rangnith angehaben czu muern⁶².

Anno eodem lag der kompthur van Rangnith Marqwart von Salczbach⁶³ dorwedir ken den Sameithen | und namgrozen schaden.

Anno eodem irhuben sich die See rouber⁶⁴.

[Gotland] Anno domini m ccc xcvi was die reyse ken Gotlande⁶⁵.

Anno eodem wurden .ii. huser czu Gotiswerder gebuwet, und Wytawt vilnahe vorbrant czu Garthen uff dem huze⁶⁶.

[Tatern] Anno domini m ccc xcix slug der keyser von Tatern Witawt eynen grozen stryt abe und | her selben kume von dannen qwam, und hatte i^c glefen von Prusen und ii^{ic} von Polen. | Die bleben⁶⁷ do mitenander, das ir wenig heym qwam⁶⁸.

Anno eodem wort der herre von Lankastel koning czu Engeland, und was des Ordens groze frund⁶⁹.

Anno domini m. cccc qwam herczog Wytawts wyb⁷⁰ ken Pruszen mit ii^{ic} pferden, mit groser | kostlichkeit, und der Orden that ir groze ere, und alle ir gefangen luthen wurden ir losgegeben, | und sy czoch betoferte czu Senthe Katherinen und Senthe Barbaren, von huse czu husze wart | sy erbarlich uffgenommen⁷¹ und⁷² groze gaben wurden ir gegeben, und was doch alles vorlorn⁷³.

⁵⁹ SRP, t. 3, p. 200–201.

⁶⁰ Ludat: vorlor.

⁶¹ Kautynės ties Nikopoliu, SRP, t. 3, p. 208.

⁶² SRP, t. 3, p. 212, rubrika.

⁶³ Ludat: von Rangnith Marquart von Salzbach; plg. SRP, t. 3, p. 214–215.

⁶⁴ SRP, t. 3, p. 215, rubrika.

⁶⁵ SRP, t. 3, p. 217.

⁶⁶ Gotiswerder, SRP, t. 3, p. 220; Gardinas, ten pat, p. 224.

⁶⁷ Ludat: blieben.

⁶⁸ Plg. SRP, t. 3, p. 229 (rubrika), p. 230: „her selben kume von dannen qwam“ – šių žodžių nėra pas Posilgę, bet jie panašūs į Detmaro tęsinio variantą: „unde he qwam kume sulf achte von dannen“, ten pat, p. 230.

⁶⁹ SRP, t. 3, p. 232 (rubrika), p. 235.

⁷⁰ Ludat: wyv.

⁷¹ Ludat: uffgenommen.

⁷² Ludat: praleistas žodis.

⁷³ SRP, t. 3, p. 238. Posilgė belaisvių išlaisvinimo nemini. Nors jis taip pat nerašo čia apie praradimus, tačiau, baigdamas rašyti apie 1400 m. įvykius, dėstydamas santykius su Vytautu bei žemaičiais, pastebi, kad „also wart ouch an desen vil woltat vorlorin“, ten pat, p. 241.

Anno domini m ccc xxx^o vorstarb herczog Wytawt /Symonis etc/⁷⁴ und herczog Swirtirgayl wart | eyntrechticleich⁷⁵ gekoren czu Lytteuichen herren⁷⁶.

An almost forgotten conflict: what do the sources reveal of the Battle of Vorskla, 1399?

S. C. Rowell

Summary

The Battle between Grand Duke Vytautas' international army and the Tatars on the banks of the River Vorskla has obtained legendary status in modern Lithuanian historical writing. However, remarkably few contemporary sources describe the conflict and those, which survive put forward their own particular interpretation onto events. Sources from Lithuania, Poland, Prussia, the Holy See and Rus' give various dates for the encounter and different episodes within the conflict. This article analyses the main sources and with their internal and external contradictions, and provides the text of a shortened Prussian chronicle, which survives in one manuscript from Corpus Christi College, Cambridge.

⁷⁴ Ludat perskaitė kaip rubriką, nors pačiame tekste yra praleidimo ženklas #.

⁷⁵ Ludat: eyntrechticleich.

⁷⁶ Aišku, kad Posilgė negali būti šios žinutės šaltinis. Atrodytų, kad metraštininkas norėjo pabaigti savo nuorašą, kuriame daug kalbama apie Vytautą minint jo mirtį.